

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Елена Генова

за труда „МИТАРСТВОТА НА ДУШАТА В БЪЛГАРСКАТА ЦЪРКОВНА
ЖИВОПИС– XVIII-XIX век (ХЕРМЕНЕВТИКА И ИКОНОГРАФИЯ)”

от Любомир Жанинов Трайков

За присъждане на образователната и научна степен „доктор”

Изборът на темата е изключително дисертабилен. Въпреки съществуването на многобройни извори и място в трудовете на редица антични и християнски писатели, достатъчно задълбочено проучени, тя не намира почти никакво или много оскъдно тълкуване с оглед на нейния изобразителен еквивалент.

Дисертацията съдържа 233 стр. текст изложен в Увод, Четири глави и Заключение. Незминна част от нея е Приложението – албум с илюстрации по темата в 42 образа. Цитираната литература съдържа 176 заглавия на кирилица, латиница и електронни ресурси.

Изследването е изключително добре структурирано. В Увода и неговите четири глави аргументирано се представя актуалността на темата. Прегледът на литературата показва не малкият обем на съществуващите публикации по темата на български, сръбски и руски автори, както и на западни изследователи, публикували на английски език. Прави впечатление присъствието както на основни публикации по темата, така и на най-нови изследвания добре познавани от автора на дисертацията. Той подхожда критично към предлаганите тези вариращи от гностическия до православния характер на представата за живота след смъртта. Преобладаващите заглавия са в научното поле на богословието и филологията. Авторът компетентно отбелязва, че темата е обект на

задълбочени дискусии и непрекъснати проучвания още от средата на 19 век, но в България все още няма цялостно критично изследване. Най-новите научни изследвания на български автори са в голямата си част върху изобразителния цикъл на „Митарствата”.

Първа глава „Въведение в темата” в три параграфа изследва най-общо идеята за появата на митарствата. Разглеждат се основните аспекти на православната есхатология; появата и същността на учението за митарствата; представите на Източната и Западната църква за състоянието на душата след смъртта; проблемът за Частния съд в Източната и Чистилицето - Западната църква. Един от основните въпроси в християнската есхатология е възприемането на „Митарствата” като Частен съд на душата. Авторът представя критично различните богословски мнения по въпроса.

Основна ценност на труда в тази глава е проучването на най-древните първоизточници за съдът над умрелите, още от египетската „Книга на мъртвите” и през гностическите учения. Последователно са представени идеите за задгробното пътуване на човешката душа в християнската литература – от Ориген през 2-3 век, през житието на св. Антоний Велики, в текстове на св. Ефрем Сирийски, особено в творението на св. Кирил Александрийски „За изхода на душата и за Второто пришествие”, Лествицата на св. Йоан Климакс”, Житието на св. Йоан Милостиви, в Разказа за възкръсналия войник ва Анастасий Синаит до своя завършен вид през 10 в. в житието на св. Василий Нови.

Втората глава озаглавена „От текста към образа” е посветена изцяло на всички аспекти около Житието на св. Василий Нови като основен извор за „Митарствата на душата”. Житието се разглежда в контекста на традициите на византийската агиографска литература през 10 век. Особино внимание е отделено на разпространението на житието в гръцката, руската

и южнославянската литература, редакциите на тези текстове. Проследени са и ръкописите, датиращи от 14 в. до Чети Мините на Димитрий Ростовски. Направена е и сравнителна таблица за броя и редът на митарствата според различните редакции на текста. Съществено място в тази глава заема параграфът „Разпространение на разказа за „Теодорините митарства“ в славянската литература. Посочени са и се коментират всички известни и публикувани ръкописи от 14 до първата половина на 19 век. Основен автор извод от прегледа на късните преписи е тенденцията към представяне на митарствата в самостоятелен текст в рамките на житието на св. Василий Нови. Накрая се коментират и петте печатни издания на разказа за „Митарствата на преподобна Теодора“ в отделна книга.

Бих обобщила, че коментираните Първа и Втора глава, представят блестящо докторанта в образователният аспект на труда и възможностите му да бораи свободно и да извлече максимума от изследванията по темата на няколко езика.

Третата глава е посветена на стенописния цикъл „Митарствата на душата“ в българската църковна живопис от 18 и 19 в.” Докторантът прави изключително добро представяне на процесите от епохата на Българското възраждане и особено тези на модернизация/европеизацията на църковната живопис и архитектура. Изследват се промените настъпващи в иконографската програма на храмовете, пътищата за обновление и моделите, които следват българските зографи. Пълноценна изследва всички авторски публикации, свързани с темата. Подробно се спира на новите теми и сюжети с есхатологичен характер, които отговарят на проблемите на българското общество. Докторантът разглежда появата, развитието и типологията на цикъла на „Митарствата на душата. Тези въпроси са коментирани през призмата на творчество на самоковския

зограф Христо Димитров , основател на самоковската живописна школа и творчеството на неговите ученици и последователи, които застъпват изключително често в своя репертоар цикъла „Митарствата на душата” . Мястото на цикъла в църковната архитектура и сред останалите теми дe нравствено-поучителен и есхатологичен характер. Представя и стенописните паметници на зографи от Банския художествен център, дебърски зографи. Особено място заема коментарът му на основния прототип на възрожденската композиция – руски илюстриран синодик, публикуван в последните години. По-нататък в текста се прави аналогично типология на възрожденската иконография на „Митарствата на душата” и се изследва типа на включването на темата в композицията на Страшния съд, произхождаща от руски и русиански модели, използвани чрез светогорската гравюра от тревненските зографи.

Четвърта глава представлява корпус на стенописния цикъл „Митарствата на душата” в творчеството на българските зографи от основните живописни школи. Представени са 20 паметника на монументалната живопис в повече от 100 страници.. Всяка корпусна единица включва данни за паметника, данни за цикъла като местоположение, датировка и авторство; първообраз и паралели; подробно описание на цикъла или отделните сцени с включени надписи на църковно-славянски. В корпусните единици се представя в разширен вид храмът, както и авторът на стенописите. Особено съществена част е посочването на моделът, който ползва зографа, както и паралелите в други стенописни цикли.

Текстът на тази глава е първото по рода си систематизиране и подробно коментиране на стенописния цикъл на „Митарствата на душата”. Тя носи изключително приносен характер на диксертацията. За първи път се прави такова обобщаващо изследване по темата

проследяващо изворите и тяхното богословско съдържание, опитът за типология на стенописния цикъл и проследяването на развитието на различните типове.

Дисертационният труд представя автора с много добри качества на изследовател и интерпретатор на научни хипотези. С много добро ниво на четивност на текста. Научният апарат е изготвен изрядно. Представеният автореферат отговаря напълно на съдържанието на дисертацията. Албумът/приложението също са адекватни на съдържанието. Представените в документите три броя публикации отговарят напълно на изискванията на процедурата и са публикувани в научни издания.

В заключение, бих обобщила, че представеният труд е на много високо научно ниво и бих препоръчала неговото издаване. Препоръчвам на колегите от уважаемото жури да гласуват за присъждането на Любомир Трайков на образователната и научна степен „доктор”.

10.09.2018 г.

/ Проф. Д-р Елена Генова/